

передають ідею *серединності* (八, 十, 十, 正, 中, 米, 王, 仁), як ознакі «пляху», через який людині відкривається її *особистісне* (個性) та проявляється (актуалізується) її *особисте* (自己).

1. Большой китайско-русский словарь / [ред. И. М. Ошанин]. – М. : Наука, 1983. – Т. 1–4.
2. Великий китайський словник ієрогліфів / [ред.-уклад. Лань Янь]. – Ченду : Сичуань Цишучубаньше, 1988. – Т. 1–6.
3. Етимологічний словник ієрогліфів / [упор. Сюй Шень]. – Шанхай : Гуцзі чубаньше, 1986. – 867 с.
4. Новий великий словник ієрогліфів / [авт.-уклад. М. Уеда]. – Токіо : Коданся, 1993. – 2776 с.
5. Новий китайсько-японський словник ієрогліфів / [авт.-уклад. С. Кобаясі]. – Токіо : Сьогаккан, 1995. – 1235 с.
6. *Резаненко В. Ф.* Семантические элементы знаков иероглифической письменности / В. Ф. Резаненко – К. : УМК ВО, 1989. – 356 с.
7. *Резаненко В. Ф.* Элементы семантико-графической системы иероглифической письменности : Учеб. пособие / В. Ф. Резаненко – К. : УМК ВО, 1988. – Ч. 1. – 354 с.
8. Японський енциклопедичний словник / [авт.-уклад. І. Сімура]. – Токіо : Іванамі сьотен, 1980. – 2448 с.

Volodymyr Rezanenko

PERSONAL AND INDIVIDUAL IN METHODOLOGY OF CHINESE AND JAPANESE STUDIES

Adequate understanding of personal and personality concepts of bearers of world-view principles of Chinese religious and philosophical doctrines is given consideration in the article. In author's opinion, it is one of the key problems of methodology of research studies of cultures of the Far East traditional countries.

Key words: personality, private, individuality, adequacy, concept, conception of the world, traditional countries, socio-cultural space, morality, spirituality, in-jan interrelation, spiritual-energetic, principle «li».

Тома Н. М.

(м. Київ, Україна)

«ТРЕБНИК» ПЕТРА МОГИЛИ В КОНТЕКСТІ ЦЕРКОВНОГО РЕФОРМУВАННЯ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АВТОРА

У статті з'ясовано роль і значення «Требника» Петра Могилы в процесі церковного реформування, проаналізовано мову цієї книги, підкреслено

наявність великої кількості абстрактної лексики й здійснено спробу її групування.

Ключові слова: абстрактна лексика, абстрактне значення, терміноодиниця, система.

Аналізуючи мовну ситуацію в Україні в першій половині XVII ст., варто зазначити, що у тогочасному світському житті функціонувала і розвивалася літературна мова на основі живої розмовної мови, але в церковних текстах використовувалася мова церковнослов'янська, про що свідчить, зокрема, виданий в 1646 році «Требник» Петра Могили.

Саме ця книга стала найважливішим внеском київської літургійної школи до загальноправославної богослужбової традиції. В «Требнику» були викладені молитви і обряди, тексти богослужінь, а також настанови священикам. Петро Могила створював «Требник» на основі грецьких і давніх слов'янських євхологіїв, ввівши деякі молитви і чинопослідування із римського требника. В «Євхологоні, альбо Молитвослові, ілі Требнику» очевидне прагнення уніфікувати й узгодити відправу церковних таїнств і обрядів з грецькими взірцями, але водночас і щонайповніше відобразити місцеві церковні звичаї та традиції, доповнивши їх деякими чинами, взятими з латинських богослужбових книг. У цій книзі Петро Могила посилається на твори Василя Великого, Григорія Нісського, Григорія Богослова, античних, римських і західноєвропейських авторів – Плутарха, Сенеку, Флавія, Тому Аквінського, а також на вітчизняних діячів – митрополита Іларіона, Кирила Туровського, Іова Борецького. При написанні «Требника» Петро Могила, напевне, керувався матеріалами із «Граматики словенської» Мелетія Смотрицького (1619) і «Лексикона славенороського» Памва Беринди (1627).

Незрівнянний за обсягом із жодною іншою богослужбовою книгою, «Требник» Петра Могили втілює універсалізм барокової релігійності, прагнення здійснити благодатну присутність церковної молитви в найрізноманітніших ситуаціях і життєвих випадках задля освячення життя й проникнення його єдиним молитовним спрямуванням.

Характерною особливістю «Требника» Петра Могили стало насичення його богослужбовими чинами, відсутніми в раніше виданих друкованих требниках. Нараховують 37 нових чинів, що вперше зустрічаються саме в «Требнику» Петра Могили 1646 року; серед них зокрема посвячення церковних риз, хреста, дзвонів тощо. Навіть російські богослови, схильні перебільшувати латинський вплив на київську богословську школу XVII ст., визнають, що зі згаданих 37 чинів близько 20 не мали аналогів не тільки в попередніх грецьких і церковнослов'янських виданнях, але й у латинських богослужбових книгах [5]. У зв'язку з цим можна допустити, що упорядники українського «Требника» могли використати невідомі нам рукописні тексти або ж самостійно скласти чини на основі сучасної церковної практики.

У церковній діяльності Петра Могили чи не найбільше значення мали

його зусилля, спрямовані на українізацію богослужіння для духовного об'єднання й національно-політичного відродження українського народу. Засадничими були теоретичні міркування про те, що людський рід складається з численних народів, кожен з яких має свою мову. На відміну від середньовічної концепції, згідно з якою лише три мови – латинська, грецька і єврейська – придатні для спілкування з Богом, творення наук і філософських занять, Петро Могила урівнює щодо цього всі мови [7, 83]. У «Требнику» власне українська мова названа «руською», а Україна – Руссю, або Росією. «Требник» вважають підсумком справи усього життя митрополита, яке він присвятив реформуванню української церкви.

Зауваження щодо мовних особливостей творів Петра Могили можна знайти у його біографів (С. Голубев та ін.), істориків літератури (Л. Ушкалов), мовознавців (І. Огієнко, О. Горбач, І. Білодід), філософів (В. Нічик). Попри те, що твори Петра Могили слугували джерелом історичних словників Є. Тимченка та «Словника української мови XVI – першої половини XVII століття», мова «Требника» практично не досліджена. Водночас основною особливістю цієї мови є насамперед її «межовість», адже вона безпосередньо віддзеркалює процес переходу до нової української літературної мови, що виникла у результаті взаємодії книжної та розмовної мов.

У «Требнику» наявна велика кількість абстрактної лексики. В українському мовознавстві питання, пов'язані з абстрактною лексикою, досліджував Л. Полюга. На його думку, становлення і формування української абстрактної лексики остаточно відбулося в XIV – першій половині XVII ст. [8, 48]. Оскільки абстрактні слова є частиною лексичної системи, їм притаманні ознаки, спільні для всього лексичного пласту; водночас вони пов'язані з екстралінгвальними факторами, називаючи об'єктивні дії, стани, ознаки об'єктів навколишньої дійсності, отже, є чутливими до змін позамовного характеру. Слова-абстракти споріднюються з іншими словами лексичної системи семантичною співвіднесеністю та словотвором, а в межах власної мікросистеми утворюють лексичні відношення типу синонімічних та антонімічних. Також варто зазначити, що: 1) семантична структура абстрактних іменників буває дуже широка і неокреслена; 2) вони мають властиві лише їм словотворчі засоби; 3) вони настільки різноманітні, що не всі можуть бути представлені в лексиконі однієї людини [8, 19].

Багатство абстрактної лексики «Требника» можна частково продемонструвати, виділивши у ній кілька тематичних груп:

І. Сфера церкви, релігії (*церковь, дух, богъ, благодать, благодісіє, бѣс, апостол, собор, грѣх, вѣра, душа*)

- 1) богослужіння, релігійні ритуали, звичаї (*обряд, молитва, тайна, церемонія*);
- 2) назви релігійних свят (*Йордана, Покровь Богородиці, Рождество*,

Крещеніє);

3) ритуальні події, пов'язані з різними моментами життя людини (*погребъ, причащеніє, женитьба, крещеніє, венчаніє, шлюбъ, малженство*).

II. Сфера життя людини

1) фізичні та фізіологічні характеристики людського організму (*обновленіє, очищеніє, здоровіє, моць, крѣпкость, сила, моць, здравіє*):

а) фізичний стан людини (*рожснс, бременьс, бесплодьс, хорий, бользнъ, житіє*);

б) фізичне існування людини (*животъ, долгоживотъ, долгоденствіє, плоть, здравіє*);

в) фізичні недоліки організму (*зогнилость, слѣпота*);

г) вік людини (*юность, дозрелость, молодость, старость*);

д) процеси, пов'язані з їжею та напоями (*едене, погощене, смакованіє*)

2) психічний стан людини, назви відчуттів (*смѣх, плачь, рыдание, боязнъ, страх*);

3) душевний стан людини:

а) назви почуттів (*радость, смутокъ, сум, нуднустъ, щастье, нещасте, ласка, мука, стыд, гнѣвъ, злоба, печаль, лукавство, скорбъ, ярость*);

б) цінності людини, її уподобання (*свобода, воля, повага, честь, милость, любовь, милосердіє, миръ*);

в) стан розумової діяльності і мова людини (*розумъ, гадка, умирькованье, намисль, помисель, мисль, розумене, мудрость, память, несвьдомость, забытность, глупость, ум, премудрость*);

4) риси характеру людини, її навички (*стараніє, смелость, боязнъ, скромность, гордия, щирость, льность*);

5) суспільне життя людей, стосунки між ними (*праця, труд, згода, любовь, ненависть, приятнь, ворожнеча, благо, пожитіє, сродство, помощь*);

6) вчинки людей, визначені норми поведінки, етикет, морально-етичні поняття (*поклоненіє, подяковане, послушьство, добро, зло, правда, істина, лож, сенс, благо, поклоненіє*).

Очевидно, що церковнослов'янськими займають значне місце серед абстрактної лексики «Требника» (*любовь, въра, честность, гнѣвъ, грехъ*); водночас використано й українські слова-абстракти (*повага, праця, смуток, сум, щирість, згода, ворожнеча*). У «Требнику» поряд із церковнослов'янською мовою досить часто вживаються слова й вирази, що лунали в київському магістраті, на вулицях і майданах міста. Зокрема, такі, як: *сповідь, покута, туга, повага, звичаї, виховання, зв'язок, таємниця (іменники); бавити, ганити, вітати, квітнути, стерегти, шанувати, прагнути, слухати, чути, оглядати, забороняти, коштувати, пам'ятати (дієслова); пильний, слушний, смутний, потужний, безпечний, власний, розмаїтий, вдячний, червоний, брудний, приємний (прикметники)* [7, 88].

Крім того, в «Требнику» багато абстрактних слів-полонізмів (*владза, оспалство, тенкій, обещаый, вонтпливость, пснкност, шпетний, бидло,*

барзій), слів грецького (*анафема, апокаліпсис, акафист, литургия, ангел, антихрист, бсь, адъ*) і латинського (*корректор, ценсор, сакрамент*) походження.

Значна кількість абстрактних понять «Требника» свідчить про багатство української лексики. Використання саме цієї лексики сприяло найбільш точному і різносторонньому вираженню людських ідей та замислів, що свідчить про високий рівень розвитку української культури першої половини XVII століття. Просвітницька та реформаційна діяльність Петра Могили, «помазаного вже звичками доби Відродження» [2, 142], збагатила українську культуру європейськими набутками, а літературну мову – науково-термінологічним апаратом, що активно функціонує і сьогодні.

1. Білодід І. Києво-Могилянська академія в історії східнослов'янських літературних мов : Нариси з історії української літературної мови / І. Білодід. – К., 1979.
2. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К., 1995.
3. Житецький П. Нарис літературної історії української мови в XVII ст. / П. Житецький // Вибрані праці. Філологія / П. Житецький. – К., 1987.
4. Жуковський А. Петро Могила й питання єдності церков / А. Жуковський. – Париж, 1969.
5. Макарий, митрополит. Западнорусская митрополия в борьбе с унией, под управлением православных митрополитов : [Електронний ресурс] / Митрополит Макарий // История Русской Церкви. – Т. 9 : Патриаршество Московское и всея Великой России и Западнорусская митрополия (1589–1654). – Режим доступу до кн. : <http://rus-sky.com/>.
6. Могила П. Требник : [у 3 ч.] / Петро Могила. – Канберра; Мюнхен; Париж, 1988. – Ч. I–III.
7. Нічик В. Петро Могила в духовній історії України / В. Нічик. – К., 1997.
8. Полога Л. Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. / Л. Полога. – К., 1991.

Natalia Toma

THE «TREBNYK» BY PETRO MOHYLA IN THE CONTEXT OF CHURCH REFORMING AND AUTHOR'S CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY

In the article the place and importance of «Trebnik» by Petro Mohyla is developed in a process of church reformation, vocabulary of this book is analyzed and emphasized the presence of a large amount of abstract lexis in it, an attempt to classify this lexic is done.

Key words: abstract lexis, abstract meaning, term unit, system.

Триярський Е.